

Типографія V. V. Prats, 1872. – Т. 7 (1657 – 1663, 1668 – 1669 гг.). – VI; 9; 398 s.

3. Akty, odnos' yashchies'ya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoyu komissieju. – SPb.: Tipografija V. V. Prats, 1875. – Т. 8 (1648 – 1657, 1668 – 1669 гг.). – 10; 400; 23 s.

4. Almazov A. S. Ukrainskie kazach'i nezhymskie polkovniki i velikorossiyskie nezhymskie voevody v 1660-1680-e gg.: konflikti i sotrudnichestvo / A. S. Almazov // Gromad'yans'ki protystoyann'ya v istorii Ukrainy: vid neporozumin' i rozbratu do natsional'noji konsolidatsiji: Materialy Vseukrayins'koji naukovopraktychnoji konferentsiji, pryurochenoji do 350-yi richnytsi Chornoji Rady v Nizhyni. – Nizhyn: Vydavets' PP Lysenko M. M., 2013. – S. 21–29.

5. Borysenko V. Dem'yan Mnogogrishnyj / V. Borysenko // Kyiv's'ka starovyna. – 1992. – № 4. – S. 44 – 51.

6. Velychko S. Litopys: V 2-h t. [pereklad z knyzhnoji ukrajins'koji movy V. Shevchuka]. – S. Velychko. – K.: Dnypro, 1991. – Т. 2. – 640 s.

7. Doroshenko D. Get'man Petro Doroshenko: oglyad yogo zhytt'ya i diyal'nosti / D. Doroshenko. – New-York: Vydann'ya UVAN u SSHA, 1985. – 712 s.

8. Egunova S. Get'manstvo Br'yuhovets'kogo / S. Egunova / Kyevs'kaya Starina. – 1885. – № 8. – S. 545 – 596.

9. Zhel'ezko R. A. Rol' Nizhyn's'kogo kozats'kogo polku v podiyah Chornoji Rady 1663-go roku / R. A. Zhel'ezko // Gromad'yans'ki protystoyann'ya v istorii Ukrainy: vid neporozumin' i rozbratu do natsional'noji konsolidatsiji: Materialy Vseukrayins'koji naukovopraktychnoji konferentsiji, pryurochenoji do 350-yi richnytsi Chornoji Rady v Nizhyni. – Nizhyn: Vydavets' PP Lysenko M. M., 2013. – S. 61–69.

10. Zhel'ezko R. A. Ukrajins'ko-moskovs'ka vijna 1668 r. v Nizhyni / R. A. Zhel'ezko // Sivers'shchyna v istorii Ukrainy: Zbirnyk naukovykh prats'. – K. – Glukhiv, 2013. – Vyp. 6. – S. 180 – 183.

11. Institut rukopysu Natsional'noji biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernads'kogo NAN Ukrainy, f. II, spr. 18778 – 18782, 392 ark.

12. Institut rukopysu Natsional'noji biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernads'kogo NAN Ukrainy, f. II, spr. 18808 – 18808, 50 ark.

13. Kostomarov N. Ruina. Istoricheskaja monografija (1663 – 1687). Get'manstva Br'yuhovetskogo, Mnogogrishnogo i Samojlovicha / N. Kostomarov. – M.; SPb.: Izdaniye knigoprodavstsa-tipografija M. O. Vol'fa, 1882. – 695; VI s.

14. Kryvosheja V. Kozats'ka elita Get'manshchyny / V. Kryvosheja. – K.: Institut politychnyh i etnonatsional'nyh doslidzhen' NAN Ukrainy, 2008. – 452 s.

15. Kryvosheja V. V. Ukrajins'ka kozats'ka starshyna. – Ch. 1. Rejestr uryadnykh get'mans'koji administratsiji: Vyd. 2-e, dopovnene, utochnene i vypravlene / V. V. Kryvosheja. – K., 2005. – 259 s.

16. Kryvosheja I. Materialy sudovoi spravy yak dzherelo rodovodu vijs'kovogo tovarysha Petra Umants'ya (XVII – XVIII st.) / I. Kryvosheja // Genealogichni zapysky. – L'viv, 2012. – Vyp. X (novoji seriji IV). – S. 50 – 55.

17. Lazarevskij A. Nezhynskie polkovniki / A. Lazarevskij // Chernigovskie gubernskie vedomosti. – 1854. – № 1. – Chast' neofitsial'naja. – S. 1 – 4.

18. Lazarevskij A. Opisanie Staroj Malorossii: Materialy po istorii zaselenija, zemlevladienija i upravlenija / A. Lazarevskij. – K.: Tipografija K. N. Milevskogo, 1893. – Т. 2. – Polk Nezhynskij. – 522 s.

19. Markevich N. A. Istorija Malorossii / N. A. Markevich. – M.: V tipografii Avgusta Semena, pri Imperatorskoj Mediko-Hirurgicheskoi Akademii, 1842. – Т. 3. – 406; III s.

20. Modzalevskij V. L. Malorossijskij rodoslovnik / V. L. Modzalevskij. – K.: Tipografija tov-va G. L. Frontskevicha i K0, 1910. – Т. 2. – 720 s.

21. Morozov O. Nizhyn's'ka drama 1668 roku / O. Morozov // Aktual'ni problemy rozvytku mist ta mis'kogo samov'yaduvann'ya (istorija i suchasnist'): Tezy mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferentsiji, (m. Rivne, 7 – 9 kvitn'ya 1993 roku). – Rivne, 1993. – S. 108 – 109.

22. Morozov O. Nizhyn's'kyj protopop Maxym Fylymonovych / O. Morozov. – Nizhyn: Vydavnytstvo Nizhyn's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. Gogol'ya, 2000. – 148 s.

23. M'yakotin V. A. K istorii Nezhynskogo polka v XVII – XVIII vv. (Retsenzija na knigu A. M. Lazarevskogo Opisanie Staroj Malorossii, t. 2., polk Nezhynskij) / V. A. M'yakotin. – SPb.: Tipografija Imperskoj Akademii Nauk, 1896. – 126 s.

24. Nizhyn: iz glybiny vikiv...: materialy z krajeznavstva Nizhyna / [red. L. B. Petrenko]. – Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-poligraf», 2008. – 428 s.

25. Okynshevych L. Rada Starshyns'ka na Get'manshchyni: istoryko-yurydychnyj narys / L. Okynshevych // Khronika-2000. – Vyp. 25-26. – S. 192 – 210.

26. Rigel'man O. Litopysna opovid' pro Malu Rossiju ta jji narod i kozakiv uzagal' / Rigel'man O. – K.: Lybid', 1994. – 766 s.

27. Smolij V. A. Ukrajins'ka natsional'na revol'yutsija XVII st. (1648 – 1676 rr.) / V. A. Smolij, V. S. Stepankov. – K.: Vydavnychyj dim «Kyjevo-Mogyl'yans'ka akademija», 2009. – 447 s. – («Ukraina kriz' viky». – Т. 7).

28. Universaly ukrajins'kykh get'maniv vid Ivana Vygov's'kogo do Ivana Samojlovycha (1657 – 1687) / [upor'yadnyky I. Butych, V. Rynsevych, I. Teslenko]. – K.; L'viv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka, 2004. – 1086 s.

29. Uryvalkin O. Zagadky istoriji: Livoberezhna Ukraina ta Nizhyn's'kyj polk z seredy XVII do kints'ya XVIII stolit' / O. Uryvalkin. – Nizhyn: TOV «Nauka-Servis», 2000. – 276 s.

30. Yakovl'eva T. Rujina Get'manshchyny: vid Pereyaslavs'koji Rady-2 do Andrusivs'koji ugody (1659 – 1667) / T. Yakovl'eva. – K.: Osnovy, 2003. – 644 s.

Tokarev S. A., PhD. in Historical Sciences, senior lecturer of department of archaeology, ethnology, local history and tourism works of the Chernigiv national pedagogical university of the name of T. G. Shevchenko (Chernigiv, Ukraine), tokarev-s-a@ukr.net

Natives from the Zaporizhian Sich in composition of Cossack petty officer of the Nizhyn regiment (60th XVII of century)

The purpose of the offered article consists in illumination public-political activity of representatives of cossack petty officer of the Nizhyn regiment 60th the XVII item – natives from Zaporizhian Sich. In the process of research were used scientific and concretely historical research methods: concretely-searching, analysis and synthesis, problem-chronologic, biographic and prosopographic. Reasons and circumstances of their ascension to power in the Nizhyn regiment, public-political and military activity, mutual relations with hetman and Moscow government are analysed in the article.

It was found, that the main reason for getting governments in the Nizhyn regiment natives from Zaporizhian Sich was the political instability, associated with the election of the Hetman of Left-bank Ukraine of chieftain I. Briukhovetsky. For Nizhyn colonels, who came from the bottom of the Cossacks, were characterized by a low level of education and political culture, permanent change of political orientation depending on circumstances. The coming to power of hetman D. Ignatovich and the beginning of political stabilization in Hetmanate it was put an end the management of natives from Zaporizhian Sich in the Nizhyn regiment.

Keywords: Zaporizhian Sich, Nizhyn regiment, Cossack petty officers, Nizhyn colonels.

* * *

УДК 94(477) «17»

Фігурний Ю. С.,

кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології, Науково-дослідний інститут українознавства МОН України (Україна, Київ), ukr.etnolol_fus@ukr.net

Роль П. Калнишевського в суспільно-політичних трансформаціях та у духовному й культурному житті України XVIII ст.

Мета дослідження полягає у вивченні ролі П. Калнишевського в суспільно-політичних трансформаціях та у духовному й культурному житті України XVIII ст. При написанні статті були застосовані такі наукові методи: історичний, порівняльно-історичний, діахронічний, хронологічний, ретроспективний, проблемно-хронологічний та ін. За державницької діяльності П. Калнишевського був здійснений еволюційний перехід Нової Січі від сучасної мілітарної формації до багатofункціональної військово-політичної організації, що базувалася на міцному економічному підґрунті й у майбутньому могла стати базою відновлення Української державності. П. Калнишевський цілеспрямовано здійснював освітня українцями надчорноморських степів, перетворення їх з малозаселеної місцевості на добре залюднені терени, що, зрештою, призвело до суттєвого розширення українських етнічних територій, незважаючи на опір і протидію Росії. Всі ці дієві заходи кошового посприяли освоєнню і включенню Надчорномор'я до цілісного етнокультурного простору України.

Ключові слова: Україна, українці, П. Калнишевський, Запорозька Січ, державницька та етнокультурна діяльність.

Козацька доба стала визначальною для України й українців. Саме завдячуючи козацтву українці спромоглися відновити державність, втрачену у середині XIV ст. Українська Козацько-Гетьманська держава у XVII – XVIII ст. активно посприяла суспільно-політичним, економічним, становим трансформаціям та духовному і культурному відродженню. Незважаючи на те, що Гетьманщина лише декілька років де-факто була самостійною державою, і позбавившись де-юре підлеглості Речі Посполитої швидко увійшла до складу Московського царства, самим своїм існуванням вона позитивно впливала на українські етнічні, державотворчі, націєтворчі й процеси. Зрештою, саме завдяки Українському Гетьманату, як дієвій формі державної самореалізації українців у XVII – XVIII ст. їм вдалося не лише зберегти, а й значно розширити український етнокультурний простір.

Саме тому дослідження козацького періоду ранньомодерної історії України є важливим завданням українських вчених. Одним з таких подвижників на ниві козакознавства був В. Кривошея (1958 – 2015). Володимир Володимирович автор і співавтор понад 200 наукових праць у тому числі 33 монографій. Особливу увагу вчений приділяв генеалогічним студіям.

Ю. Мицик зазначає, що у підросійській українській історіографії до козацької старшини ставилися вороже, постійно акцентуючи увагу на її експлуататорській і паразитичній сутності [14, с. 14].

Тому дослідження В. Кривошеї не лише повертали їй добре ім'я, а й допомагали об'єктивніше досягнути роль і місце козацької еліти у тогочасних етностранотворчих процесах. Хоча передчасна смерть В. Кривошеї зупинила подвижницьку роботу вченого, але його ім'я та досягнення на віки залишаться в анналах української історичної науки.

Влучно написав з цього приводу Є. Луняк: «Він відійшов у вічність, залишивши нам у спадок багато опублікованих праць і ще більше тих ідей і планів, які вже ніколи не зможе реалізувати й заповідаючи їх здійснення тим, хто продовжує жити далі» [12, с. 11].

Ми маємо націю, що Перші козацькі читання пам'яті Володимира Кривошеї посприяють збереженню пам'яті українського історика, продовженню його справи та допоможуть реалізувати нездійснені задуми високоповажного дослідника. Світла і вічна йому пам'ять!

Мета дослідження полягає у вивченні ролі П. Калнишевського в суспільно-політичних трансформаціях та у духовному й культурному житті України XVIII ст. Для досягнення поставленої мети є доцільним вирішення таких дослідницьких завдань: стисло охарактеризувати історіографію проблеми й джерельну базу дослідження; лаконічно окреслити основні біографічні віхи життя П. Калнишевського; проаналізувати державницьку діяльність кошового; розглянути етнокультурну спрямованість дій патріота.

Загалом, в історіографічному дискурсі цієї проблеми можна умовно виділити три етапи – перший (середина XIX – початок XX ст.), другий (20-80-ті рр. XX ст.); третій (90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.).

Перший етап відзначається появою праць, які повертають широкому загалу забуте і заборонене прізвисько опального і репресованого останнього кошового Нової

Січі та інформують про Соловецький період його життя (це напрацювання А. Скальковського, П. Єфименка, Д. Яворницького, В. Антоновича, Ф. Ніколайчика, М. Колчина, Г. Фруменкова, В. Біднова, М. Грушевського, О. Єфименко, М. Аркаса та ін.)

Другий етап характеризується істотним зменшенням праць, в яких тим чи іншим чином вивчається особистість і життєдіяльність П. Калнишевського. Це було пов'язано з тим, що ні в СРСР, ні поза його межами персона П. Калнишевського не викликала особливого зацікавлення.

Третій етап відзначається солідним (у порівнянні з попереднім періодом) збільшенням (кількісним і якісним) напрацювань, присвячених державницькій та етнокультурній діяльності П. Калнишевського. Зокрема, це праці О. Апанович і В. Голобуцького, Д. Кулиняка, А. Коцура, В. Коцура, В. Грибовського, Г. Коцур, Ю. Шовкуна, Ю. Мицика, та інших.

Щодо місця народження і соціального походження, то також існує кілька версій. А. Скальковський вважав, «що він походив із козацького і дворянського зв'язу малоросійського, із Лубенського полку» [16, с. 387].

На думку Д. Кулиняка, майбутній кошовий народився у селі Пустовійтівка (Роменщина), був сином козацької вдови Агафії й восьмирічним хлопцем попав на Запоріжжя [10, с. 11].

Переважає більшість дослідників, схиляється до думки, що П. Калнишевський, будучи старшиною Лубенського козацького полку, ймовірно Лохвицької сотні, потрапив до Нової Січі десь на початку 1750-х рр. у віці приблизно 50 років [4, с. 27]

П. Калнишевський виконував свої обов'язки добре і швидко став рухатися кар'єрною драбиною, заслуживши повну довіру як січової старшини й звичайних запорожців. Ю. Мицик відзначає, що П. Калнишевський був у 1754 р. військовим осавулом, тричі очолював січові дипломатичні місії до Санкт-Петербургу (1755–1756 рр., 1758–1761 рр., 1764–1765 рр.), 1758 р. обирається військовим суддею, у 1759–1761 рр. згадується у документах як похідний полковник Війська Запорозького, 1762 р. вперше обраний кошовим і нарешті з 1765 по 1775 р. беззмінно очолював Нову Січ [13, с. 191].

Після російсько-турецької війни (1768–1774) Нова Січ цілковито втратила своє геополітичне і мілітарне значення і стала на заваді імперській колонізації нових територіальних надбань. Тому влітку 1775 р. вона була знищена, а кошових очільників відправлено на довічне заслання. Українські вчені намагалися зрозуміти й осягнути, чому так жорстоко імперці вчинили з найвищими січовими урядниками. М. Грушевський писав: «Та найбільше було дивне, що тих старшин, які намовляли Запорозжів не противити ся, а покорити ся царській волі, арештовано і розвезено по монастирях в тяжке заслання» [5, с. 463].

О. Апанович наголошувала: «Жорстока розправа з Калнишевським, Глобою і Головатим пояснюється тим, що вони репрезентували вищу владу на Січі, її кошовий уряд, була виразником автономності, самостійного самоврядування Запорозжя [1, с. 172].

На нашу думку, П. Калнишевського та його однодумців ув'язнили за їхню реальну проукраїнську політику (державницьку, економічну, культурну тощо).

Важливим документом, що засвідчує державницьку та етнокультурну діяльність П. Калнишевського є Маніфест Катерини II про ліквідацію Запорозької Січі 1775 р. У ньому наголошувалось, що запорожці зі своєю старшиною намагалися: «...створити з себе всередині батьківщини область, цілком незалежну, зі своїм власним несамовитим управлінням» [6, с. 252].

Ми переконані, що імперці зрозуміли антикріпосницьку, антиімперську та україноцентричну сутність Запорозької Січі й ту велику небезпеку, яку вона становила для Росії. Нова Січ, активно сприяла розвитку прогресивних форм землеволодіння і землекористування (фермерство), становленню підприємництва й особистої волі, заселенню українцями надчорноморських чорноземів та перетворенню з часом Запоріжжя, замість Гетьманщини в осередок українського етнодержаво-націєтворення.

О. Апанович наголошувала на плідній економічній діяльності кошового, особливо на зростанні багатогалузевих господарств фермерського типу, що базувалися на власній і найманій праці [2, с. 257].

П. Калнишевський дієво сприяв освоєнню українцями надчорноморських степів та перетворенню їх з безлюдної місцевості на добре залюднені терени. Ю. Шовкун зазначає, що кошовий проводив активне заселення південноукраїнських степів та сприяв заснуванню нових населених пунктів [17, с. 12].

Зрештою, така поступальна і цілеспрямована державницька діяльність П. Калнишевського допомогла суттєво розширити українські етнічні території незважаючи на опір і протидію Російської імперії.

В. Грибовський наголошує, що П. Калнишевський сприяв інтеграції Північного Причорномор'я в єдиний етнокультурний простір України» [4, с. 106].

На думку І. Рішняка, найголовніша заслуга П. Калнишевського перед українцями полягає в тому, що він своєю активною діяльністю посприяв колонізації причорноморських степів, і входженню цього регіону до єдиного етнокультурного комплексу України. [15, с. 5–6].

Етнокультурна діяльність П. Калнишевського стала продовженням його державницького чину. Він відзначався особливою благодійністю. Зокрема, у листі до намісника Києво-Межигірського монастиря ієромонаха Феодорита у 1775 р. повідомляв, що відсилає 200 рублів для виготовлення головних уборів для архієрея й архімандрита В. Сокальського [3, с. 35–36].

У листи до іконописця В. Петрашева восени 1768 р. кошовий зокрема писав: «... когда поедете в містечко Лохвицю і тамо в новоустроеной коштом моім церкві будете внутрі малувать не упомянули конопляного масла на побіл і протчое употребить для лутчей в той работе крпости» [11, с. 39].

На своїй батьківщині в с. Пустовійтівці, вже ставши кошовим, він збудував церкву Святої Трійці, фахівці вважають цей храм, споруджений у 1773 р. одним з шедеврів української архітектури (на щастя він зберігся) [9, с. 30].

У запорозькому місті Самарі (тепер Новомосковську Дніпропетровської області) у 1773-1778 рр. вихідцем із Слобожанщини Якимом Погрібняком на кошти П. Калнишевського збудовано Троїцький собор [7, с. 5–9].

Особливу увагу П. Калнишевський приділяв розвитку освіти на запорозьких теренах. О. Апанович

наголошувала, що кошовий дбав, щоб ті демократичні й гуманні принципи, які склалися в системі освіти на Запорозжжі, не порушувалися, оберігав національний характер школи, дух глибокої любові до рідного народу, його культури, віри, звичаїв [2, с. 267-268].

У свою чергу, А. Коцур і Г. Коцур зазначають, що П. Калнишевський постійно піклувався про розвиток української культури й духовності та за його сприяння збудовано понад тридцять православних храмів [8, с. 94].

Таким чином, за державницької діяльності П. Калнишевського був здійснений еволюційний перехід Нової Січі від суто мілітарної формації до багатофункціональної військово-політичної організації, що базувалася на міцному економічному підґрунті й у майбутньому могла стати базою відновлення Української державності. Кошовим здійснювалася поступова переорієнтація запорожців від військового здобичництва до господарської діяльності й формування в Україні т.зв. фермерських господарств й соціального вільного стану фермерів. Він цілеспрямовано здійснював освоєння українцями надчорноморських степів, перетворення їх з малозаселеної місцевості на добре залюднені терени, що, зрештою, призвело до суттєвого розширення українських етнічних територій, незважаючи на опір і протидію Росії. Всі ці дієві заходи кошового посприяли освоєнню і включенню Надчорномор'я до цілісного етнокультурного простору України. Етнокультурна діяльність кошового отамана стала логічним продовженням його державотворчого чину. Незважаючи на імперські утиски, П. Калнишевський відстоював автономність запорозької церкви та захищав її особливий статус. Січовий очільник всіляко дбав про розвиток церкви, релігійності, благодійності, духовності й освіченості українців. На добротинні пожертви й за особистого піклування патріота-державника й благодійника збудовано понад 30 православних храмів, здійснювалося загальне управління запорозькими школами та пильно відстежувалося забезпечення освітніх закладів, вчителів й учнів усім необхідним.

Список використаних джерел:

1. Апанович О. Не пропала їхня слава: Передумови і наслідки скасування Запорізької Січі // Вітчизна. – 1990. – № 9. – С. 164-173.
2. Апанович О.М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
3. Архів Коша Нової Запорозької Січі // Коцур В. П., Коцур А.П. Від Сули до Білого моря: шлях через три століття (До 200-річчя від дня смерті останнього кошового отамана Запорозької Січі П.І. Калнишевського). – К.-Переяслав-Хмельницький: Книги-XXI, 2004. – С. 22-43.
4. Грибовський В.В. Кошовий отаман Петро Калнишевський. – Дніпропетровськ: Пороги, 2004. – 132 с.
5. Грушевський М. Люстрована історія України. З додатком Нового Періоду Історії України за роки від 1914 до 1919. – Нью-Йорк: Видавництво Шкільної Ради, [Без року]. – 560 с.
6. З Маніфесту Катерини II про ліквідацію Запорозької Січі // Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник док. і матеріалів / за заг. ред. А. П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ-Чернівці: Книги-XXI, 2008. – 652 с.
7. Коцур А. Троїцький собор П. Калнишевського в Новомосковську – вершина українського дерев'яного зодчества XVIII ст. // Часопис української історії: Збірник наукових статей – К., 2006. – Вип. 5. – С. 5-9.
8. Коцур А., Коцур Г. Церковно-добротинна діяльність кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського // PEREYASLAVKA: Наукові записки Національного історико-

етнографічного заповідника «Переяслав». Збірник наукових статей. Релігійне життя Переяславської землі IX – XXI ст. – К., 2007. – Випуск 1(3). – С. 92 – 94.

9. Коцур А.П., Коцур В.П. Шлях на Голгофу. Від кошового Петра Калнишевського до СВУ. – К.: Хрещатик, 1996. – 64 с.

10. Кулиняк Д.І. Останній кошовий Петро Калнишевський. – К.: Видавництво т-ва «Знання» України, 1991. – 48 с.

11. Лист Петра Калнишевського до іконописця Павла Петрашева 1768 р. вересня 7 // Коцур В. П., Коцур А.П. Від Сули до Білого моря: шлях через три століття ... – С. 39.

12. Луцяк Е. Остання конференція Володимира Кривоші // Гетьман Петро Дорошенко та його доба в Україні... – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – С. 8-11.

13. Мищик Ю.А. Калнишевський (Калниш) Петро Іванович // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – С. 190-191.

14. Мищик Ю. Спомин про Володимира // Гетьман Петро Дорошенко та його доба в Україні... – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – С. 11-17.

15. Рішняк І.М. Він творив Українську Державу // Кулиняк Д.І. Лицар Дикого Поля. Петро Калнишевський. Історико-документальний роман-есе. Видання шосте доопрацьоване. – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис – ХХ», 2012. – С. 4-6.

16. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ: Січ, 1994. – 678 с.

17. Шовкун Ю.І. Політико-адміністративна, господарська та військова діяльність П. Калнишевського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 20 с.

References

1. Apanovych O. Ne propala yikhnia slava: Peredumovy i naslidky skasuvannia Zaporozkoi Sichi // Vitchyzna. – 1990. – # 9. – S. 164-173.

2. Apanovych O.M. Hetmany Ukrainy i koshovi otamany Zaporozkoi Sichi. – К.: Lybid, 1993. – 288 s.

3. Arkhiv Kosha Novoi Zaporozkoi Sichi // Kotsur V. P., Kotsur A.P. Vid Suly do Biloho moria: shliakh cherez try stolittia (Do 200-richchia vid dnia smerti ostannoho koshovoho otamana Zaporozkoi Sichi P.I. Kalnyshkevskoho). – К.- Pereiaslav-Khmelnytskyi: Knyhy-KhKhI, 2004. – S. 22-43.

4. Hrybovskiy V.V. Koshovi otaman Petro Kalnyshkevskiy. – Dnipropetrovsk: Porohy, 2004. – 132 s.

5. Hrushevskiy M. Iliustrovana istoriia Ukrainy. Z dodatkom Novoho Periodu Istorii Ukrainy za roky vid 1914 do 1919. – Niu-York: Vydavnytstvo Shkilnoi Rady, [Bez roku]. – 560 s.

6. Z Manifestu Kateryny II pro likvidatsiiu Zaporozkoi Sichi // Istoriiia Ukrainy vid naidavnishykh chasiv do sohodennia. Zbirnyk dok. i materialiv / za zah. red. A. P. Kotsura, N.V. Teres. – Kyiv-Chernivtsi: Knyhy-KhKhI, 2008. – 652 s.

7. Kotsur A. Troitskyy sobor P. Kalnyshkevskoho v Novomoskovsku – vershyna ukrainskoho derevianoho zodchestva KhVIII st. // Chasopys ukrainskoi istorii: Zbirnyk naukovykh statei – К., 2006. – Вр. 5. – С. 5-9.

8. Kotsur A., Kotsur H. Tserkovno-dobrochynna diialnist koshovoho otamana Zaporozkoi Sichi Petra Kalnyshkevskoho // PEREYASLAVKA: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav». Zbirnyk naukovykh statei. Relihiine zhyttia Pereiaslavskoi zemli IKh – KhKhI st. – К., 2007. – Вр. 1(3). – С. 92 – 94.

9. Kotsur A.P., Kotsur V.P. Shliakh na Holhofu. Vid koshovoho Petra Kalnyshkevskoho do SVU. – К.: Khreshchatyk, 1996. – 64 s.

10. Kulyniak D.I. Ostannii koshovi Petro Kalnyshkevskiy. – К.: Vydavnytstvo t-va «Znannia» Ukrainy, 1991. – 48 s.

11. Lyst Petra Kalnyshkevskoho do ikonopystsia Pavla Petrasheva 1768 r. veresnia 7 // Kotsur V. P., Kotsur A.P. Vid Suly do Biloho moria: shliakh cherez try stolittia ... – S. 39.

12. Luniak E. Ostannia konferentsiia Volodymyra Kryvoshi // Hetman Petro Doroshenko ta yoho доба v Ukraini... – Nizhyn: NDU im. M. Hoholia, 2015. – S. 8-11.

13. Mytsyk Yu.A. Kalnyshkevskiy (Kalnysh) Petro Ivanovych // Ukrainske kozatstvo: Mala entsyklopediia. – Kyiv: Geneza; Zaporizhzhia: Premier, 2002. – S. 190-191.

14. Mytsyk Yu. Spomyn pro Volodymyra // Hetman Petro Doroshenko ta yoho доба v Ukraini... – Nizhyn: NDU im. M. Hoholia, 2015. – S. 11-17.

15. Rishniak I.M. Vin tvoryv Ukrainku Derzhavu // Kulyniak D.I. Lytsar Dykoho Polia. Petro Kalnyshkevskiy. Istoryko-

dokumentalny roman-esse. Vydannia shoste doopratsovane. – К.: TOV VPTs «Litopys – KhKh», 2012. – S. 4-6.

16. Skalkovskiy A.O. Istoriiia Novoi Sichi, abo ostannoho Kosha Zaporozkoho. – Dnipropetrovsk: Sich, 1994. – 678 s.

17. Shovkun Yu.I. Polityko-administratyvna, hospodarska ta viiskova diialnist P. Kalnyshkevskoho: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 «Istoriiia Ukrainy». – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2008. – 20 s.

Fihurnyi Y. S., Candidate of Science in History, Head of Ukrainian Ethnology Department of RIUS of MES of Ukraine (Ukraine, Kyiv), ukr.etnolol_fus@ukr.net

The role of P. Kalnyshkevsky in the socio-political transformation and the spiritual and cultural life of Ukraine of XVIII century

The purpose of the research is to explore the role of P. Kalnyshkevsky in social and political transformations and in the spiritual and cultural life of Ukraine of XVIII century. In writing the article was used the following research methods: historical, comparative historical, diachronic, chronological, retrospective, problem-chronological and others. During the state activity of P. Kalnyshkevsky was implemented evolutionary transition of New Host from the military formation to purely multifunctional military-political organization that was based on a solid economic basis and in the future could become the basis of the Ukrainian statehood. P. Kalnyshkevskyy focused on settlement of Black Sea steppes by Ukrainians, transforming them from sparsely populated areas to fine career, which eventually led to a significant expansion of Ukrainian ethnic territories, despite the resistance and opposition of Russia. These effective means of Koshevoy contributed to the development and inclusion of whole Black Sea Region to ethnocultural space of Ukraine.

Keywords: Ukraine, Ukrainian, P. Kalnyshkevskyy, Zaporizhzhya Sich, state and ethno-cultural activities.

УДК 94(477) “16”

Щербак В. О.,
доктор історичних наук, професор, професор
кафедри історії України, Київський університет
імені Бориса Грінченка (Україна, Київ),
shcherbak.vitalii@gmail.com

**КОЗАЦЬКИЙ ГЕТЬМАН
ТАРАС ФЕДОРОВИЧ**

У статті висвітлюється постать визначного козацького ватажка першої половини XVII ст. Тараса Федоровича. Увага акцентується на організації ним великого повстання в Україні 1630 р.

Ключові слова: Тарас Федорович, козацький гетьман, повстання, Україна.

Розвиток визвольного руху в Україні в другій чверті XVII століття набуває якісно нових рис. У козацькому середовищі поступово утверджується ідея перенесення запорозьких порядків на волості. Наприкінці 20-х років, незалежно від реєстрового війська, перебуваючого на королівській службі, на Запорозькій Січі формується нереєстрове козацтво із відповідними військовими структурами. Його ватажки, переважно із шляхетського середовища, намагалися перебрати ініціативу боротьби за станове права і привілеї і здобувати їх із зброєю в руках. Серед цих перших козацьких провідників фігурує під іменем Тараса, Тараса Козака, Тараса Трясила – Тарас Федорович.

Мета статті – на прикладі особистості – окреслити поступ визвольного руху в Україні першої половини XVII ст.

Відомості про представників родини Федоровичів фіксуються в історичних джерелах з кінця XV ст., коли за ними – замковими зем'янами було визнане шляхетство. Протягом наступних десятиліть вони згадуються як служили люди князя Костянтина